

Pierre Bourdieu és Loïc Wacquant

Az új globális mantra

Vállalatvezetők és vezető beosztású nemzetközi köztisztviselők, médiaértelmiségiek és befolyásos újságírók a fejlett országok mindegyikében egyszerre kezdtek el valamiféle különös újbeszél nyelvet használni, melynek a látszólag a semmiből előbukkanó szavait zengi minden ajak: „globalizáció” és „rugalmasság”, „governance” és „alkalmazhatóság”, „underclass” és „kizárás”, „újgazdaság” és „zéró tolerancia”, „közösségiség”, „multikulturalizmus” és ezek „posztmodern” rokonai: „etnicitás”, „kisebbség”, „identitás”, „fragmentáció” stb.

Ennek az újfajta globális mantrának a terjedése – melyből szembeötlő módon kimaradt a kapitalizmus, az osztály, a kizsákmányolás, az uralom, az egyenlőtlenség, ezektől ugyanis, mivel elavultnak vagy illetlennek tűnhettek, egyszer és mindenkorra meg kell szabadulni – az elsősorban szimbolikus imperializmus eredménye. Hatásai annál is inkább jelentősek és károsak, mivel ezen imperializmus hátterében nem csak a neoliberais forradalom védelmezői állnak, akik a modernizáció áruhájában oly módon törekszenek átalakítani a világot, hogy a százévnnyi társadalmi harc eredményeképpen megszületett társadalmi és gazdasági vívmányokat eltörlik a föld színéről, azokat archaizmusnak bélyegzik, és a kialakulófélben lévő rend kerékkötőiként jelenítik meg, hanem a kulturális termelés szereplői (kutatók, írók, művészek) és baloldali aktivisták is, akik döntő többsége továbbra is haladáspartiként tekint önmagára.

A nemek vagy etnikumok közötti uralmi viszonyhoz hasonlóan a kulturális imperializmus maga is a szimbolikus erőszak egy formája, amely egyfajta kényszerű kommunikációs viszonyon alapul, melynek célja a behódolás kikényszerítése, sajátossága pedig, hogy az egy adott történelmi tapasztalathoz kapcsolódó partikularizmusokat univerzális szintre emeli, mégpedig oly módon, hogy partikuláris mivoltukat elleplezi és őket univerzálisként fogadtatja el.¹

Forrás: NewLiberalSpeak. Notes on the New Planetary Vulgate. Radical Philosophy (105): 2–5. Copyright 2001 © Pierre Bourdieu és Loïc Wacquant. Hungarian translation © Replika.

1 Szögezzük le rögtön az elején, hogy az Egyesült Államok nem rendelkezik az egyetemes érvényességi igény bejelentésének monopóliumával. Számos más ország – például Franciaország, Nagy-Britannia, Németország, Spanyolország, Japán vagy Oroszország – törekedett vagy saját befolyási övezetén belül törekszik még ma is egyfajta kulturális imperializmust gyakorolni, amely minden szempontból az amerikaira emlékeztet. Egyetlen különbség van csupán, nevezetesen, hogy először a történelemben egyetlen ország van abban a helyzetben, hogy a világgal kapcsolatos nézőpontját az egész világra rá tudja kényszeríteni.

Ily módon tehát, ahogyan a 19. században számos, Európa-szerre vitatott és filozófiaiinak tekintett kérdés – mint például a dekadencia spengleri megfogalmazása – a német egyetemi oktatók történelmi konfliktusainak és sajátos közegének partikuláris mivoltához kapcsolódott,² úgy az időtlenség látszatával ma is számos olyan témát kényszerítenek rá az egész világra, amelyek közvetlenül az amerikai társadalom és egyetemek partikularizmusaival és sajátosságaival összefüggő értelmiségi csatározásokból bontakoznak ki.

Ezek a közhelyek vagy toposzok – a fogalmak vagy tézisek arisztotelési értelmében, amiket felhasználunk ugyan a vitában, de róluk nem nyitunk vitát – alapvetően azért bírnak oly jelentős meggyőző erővel, mert annak a helynek a felmelegített presztízséből táplálkoznak, amelyhez kötődnek; és mivel Berlinből Buenos Airesbe, Londonból Lisszabonba egy szempillantás alatt eljutnak, egyidejűleg mindenütt jelen vannak és hatékonyan megjelenítik őket a nagy nemzetközi szervezetek – a Világbank, az Európai Bizottság, az OECD –, a konzervatív „ötletbörzék” (a New York-i Manhattan Intézet, a londoni Adam Smith Intézet, a Deutsche Bank frankfurti alapítványa és az egykori Saint-Simon Alapítvány Párizsban), a filantróp szervezetek, a hatalmi mező csúcán található egyetemek (Franciaországban a Science-Po, Angliában a London School of Economics, Amerikában a Harvard Kennedy School of Government stb.), amelyek valamiféle állítólagosan semleges gondolkodás semleges képviselői, illetve a nagy médiavállalatok ennek a mindenre jó közös nyelvnek a fáradhatatlan terjesztői, ami a folyton időhiányban szenvedő újságírókat és a készséges szakértőket abba az illúzióba ringatja, hogy a kulturális import-export az ultramodernség maga.

Amellett, hogy a gondolatok automatikus nemzetközi áramlását biztosítja, amely saját logikájánál fogva eltorzítja a kiindulási állapotokat és jelentéseket (lásd Bourdieu 1990), az előzetesen kialakított definíciók és skolasztikus következtetések bevonásával űzött játék a szociológiai szükségszerűségek esetlegességét a logikai szükségszerűség látszatával próbálja meg palástolni, emellett pedig hajlamos egy sor olyan kérdés és fogalom – a (szabad) piac „hatékonyasága”, a (kulturális) „identitások” elismerésének kívánalma vagy az (egyéni) felelősség hangoztatása és ünneplése – történelmi gyökerét elleplezni, melyeket filozófiai, szociológiai, közgazdasági vagy politikai tekintetűnk attól függően, hogy mikor és hol öltenek testet.

Az ily módon szigorúan földrajzi értelemben globálissá váló, eközben pedig saját partikularizmusaitól megszabaduló toposzok vagy közhelyek, melyeket a média sulykolása univerzális *common sense*-szé alakít át, sikeresen feledtetik el, hogy általában nem tesznek mást, mint megcsonkított és – képviselőik számára is – félreérthető formában elénk tárják egy adott történetiségbe ágyazott társadalom összetett és vitáktól övezett realitását, s eközben a posztfordista és posztkeynesiánus amerikai társadalmat burkoltan egyetemes modellté és mércévé emelik. Erre az egyedüli szuperhatalomra, a Földnek e szimbolikus Mekkájára a jóléti állam tudatos lebontása – ezzel összefüggésben pedig a büntetőállam hihetetlen mértékű kiterjeszkedése, a szakszervezeti mozgalom széttűzése és a vállalkozásnak kizárólag a részvénytőke értékét figyelembe vevő megközelítésének diktatúrája, valamint ezek szociológiai következményei: az alkalmazotti réteg mint prekariátus növekedése és a társadalmi létbizonytalanság általánossá válása – jellemző; ez utóbbit a gazdasági tevékenység legfőbb hajtóerejének szokásá tekinteni.

2 Lásd ezzel kapcsolatban Fritz Ringer *The Decline of the Mandarins* című könyvét (1969).

A „multikulturalizmus” körül kibontakozó homályos és langyos vita esetében is például ez a helyzet. Ez a terminus Európában rendszerint a civil szféra kulturális sokféleségére vonatkozik, míg az Egyesült Államokban, ugyanazzal a lendülettel, amellyel elfedi, a feketék folyamatos kirekesztésére, valamint az „amerikai álm”, a „mindenki előtt nyitva álló lehetőségek” nemzeti mítoszána válságára is utal. Ez a válság összefüggésben van azzal, hogy az állami oktatási rendszer éppen akkor omlik össze, amikor a kulturális tőkékért folyó verseny fokozódik, és amikor az osztályok közötti egyenlőtlenségek hihetetlen mértékben megnőnek.

Azáltal, hogy a válságot mesterséges módon kizárólag az egyetem mikrovilágának falai közé számúzi és tüntetőleg „etnikai” kérdésként azonosítja, a „multikulturális” mint jelző elfedi azt, jóllehet a kérdés nem annyira a marginalizált kultúrák akadémiai kánonok általi elismerése, hanem a közép- és felsőbb osztályok (újra)termeléséhez szükséges eszközökhöz – például az egyetemhez – való hozzáférés körül forog, mégpedig az állami szerepvállalás aktív háttérbe vonulásának kontextusában.

A „multikulturalizmus” Amerikában valójában se nem tudományos elmélet vagy fogalom, sem pedig társadalmi vagy politikai mozgalom – jóllehet önmagát mindháromnak tekint. Olyan fedődiskurzusról van itt szó, mely számára a nemzeti és nemzetközi allodoxia³ kényszerítő hatása kölcsönöz intellektuális státust, és nem csak azokat téveszti meg, akikre vonatkozik, hanem azokat is, akikre nem. Amerikai diskurzusról van itt szó, jóllehet önmagát egyetemesként gondolja el és mutatja be, amennyiben az egyetemi oktatók helyzetében rejülő sajátos ellentmondásokat juttatja kifejezésre, akik, mivel a nyilvánosság szférájától teljességgel el vannak szigetelve, szakmai közegükre pedig a nagymértékű specializálódás jellemző, politikai libidójukat csak az egyetemi kampuszok fogalmi kérdéssé silányított vitáiban tudják kiélni.

Ez azt jelenti, hogy a „multikulturalizmus”, ahol csak megjelenik, magával viszi az amerikai gondolkodásra jellemző három fogyatékoságot: (a) a „társadalmicsoport-fetisizmust”, amely az államigazgatás által kanonizált társadalmi választóvonalakat megismerési eszközökké és politikai programmá kristályosítja ki; (b) a populizmust, amely az uralmi struktúrák és mechanizmusok elemzését az alávetett kultúrák és az ő „nézőpontjuk” pajzsra emelésével váltja fel, amely így egyfajta gyakorlatban megvalósuló elméletkezdeménnyé válik; (c) a moralizálás, amely lehetetlenné teszi a társadalmi és gazdasági világban egyfajta egészségesen racionális materializmus alkalmazását, és olyan vég nélküli terméketlen vitába sodor bele minket, amely a „különbéleltes identitások elismerésének” kívánalma körül forog, jóllehet a hétköznapi szomorú valósága azt mutatja, hogy a probléma valójában nem ezen a szinten keresendő:⁴ míg a tudósok a „kulturális elismerés” kérdését ízelgetik, addig az alávetett osztályokba és etnikumokba tartozó diákok közül több tízezret rekesztenek ki az általános iskolai oktatásból helyhiányra hivatkozva (ez a szám csak Los Angelesben 25 000 volt). És míg az évi 15 000 dollárnál kevesebb jövedelemmel rendelkező családokból csak minden tizedik fiatal jut be az egyetemre, addig a 100 000 dollárnál magasabb összjövedelmű családok gyerekei esetében ez az arány 94%.

Minderre az igencsak sokjelentésű „globalizációval” kapcsolatban is rá lehetne mutatni, ami azt eredményezi, ha ugyan nem egyenesen ez a funkciója, hogy az amerikai imperia-

3 Az allodoxia azt jelenti, hogy két dolgot összekeverünk egymással.

4 Akárcsak az anyagi és szimbolikus javak cseréje, úgy a kultúrák sokfélesége sem a mi századunk terméke, mivel az emberi történelemmel egyidős, ahogyan arra *Note sur la notion de civilisation* című írásukban már Émile Durkheim és Marcel Mauss (1913) is felhívták a figyelmet.

lizmust kulturális ökümenizmusnak vagy gazdasági fatalizmusnak álcázza, valamint hogy a nemzetközi erőviszonyokat természetes szükségszerűségként ábrázolja. A neoliberális gondolkodási sémák (melyek dominanciája a konzervatív *think tankek*nek, valamint a politikai és újságírói mezőn belüli szövetségeseiknek köszönhetően már húsz évvel ezelőtt kialakult)⁵ természetesként történő beállításán alapuló szimbolikus inverzió hatására a társadalmi viszonyok és a kulturális gyakorlatok átformálása az amerikai modellnek megfelelően – ami a fejlett országokban az állam elszegényedését, a közjavak kiárusítását és a társadalmi létbizonytalanság általánossá válását jelentette –, mivel azt az emberek a nemzeti fejlődés szükségszerű eredményének tekintik, rezignáltan szokták fogadni, már amikor éppen nem birka-mód lelkesednek érte. Mindazonáltal a fejlett országok gazdaságának hosszú távú empirikus elemzése azt mutatja, hogy a „globalizáció” nem a kapitalizmus egy újabb fázisát jelenti, hanem egy „retorikai fogás”, amit a kormányok annak érdekében vetnek be, hogy a pénzpiacoknak való önkéntes behódolásukra igazolást adjanak. Ahogyan szüntelenül hangsúlyozzuk, az országok közötti kereskedelem intenzívebbé válásának, a dezindusztrializációnak, az egyenlőtlenségek növekedésének és a szociálpolitika háttérbe szorulásának végzettszerű következménye olyan nemzeti politikai döntések eredménye, amelyekben az osztályviszonyoknak a tőkésék javára megfigyelhető eltolódása tükröződik.⁶

Azáltal, hogy a világ többi részére saját társadalomszerkezetével homológ észlelési kategóriákat kényszerít rá, az Egyesült Államok a saját képére formálja át a világot: az igaznak tűnő hamis fogalmak elterjesztése révén végbemenő mentális gyarmatosítás szükségszerűen egyfajta mindenkire kiterjesztett és spontán „washingtoni konszenzust” eredményez, ahogyan a gazdaság, a filantrópia vagy a menedzserképzés terén ez ma már jól látható. Azáltal tehát, hogy az uralkodó rétegek társadalmi tévképzeteihez az (elsősorban gazdasági és politológiai) észszerűség látszatát társítja és a hitekre alapozva a tudományt imitálja, ez a dupla fenekű diskurzus az önbeteljesítő jóslatok mintájára képes megteremteni azt a valóságot, amelyet állítólag csak leírni hivatott. Azáltal, hogy ez a diskurzus beköltözött a politikai és gazdasági döntéshozók és közönségük fejébe, nem egyszerűen csak a közpolitikák, illetve a magánszektorbeli vállalati politikák kidolgozásának, hanem egyszerűen e politikák értékelésének eszközévé is vált. Ahogyan a tudomány korának mítoszai általában, úgy ez az új globális mantra is a fejlett társadalmakban manapság végbemenő átalakulások leírása céljából egy sor szembeállításra és ekvivalenciára támaszkodik, melyek egymást erősítik és egymással dialogizálnak: az állam gazdasági szerepvállalásának csökkentése és rendőri, valamint büntetőjogi elemeinek megerősítése, a pénzmozgások és a munkaerőpiac deregulációja, a szociális védőháló szűkebbre vonása és erkölcsi leckéztetés közepette „az egyéni felelősség” hangoztatása.

A neoliberális gondolkodás intellektuálisan a kulturális termelés két példaértékű alakjában teljeseedik ki. Az egyik a szakértő, aki a minisztériumok és nagyvállalatok sűrű emnenciásaként vagy a *think tankek* titkos vegykonyhájában határozottan technikai jellegű, a lehető legnagyobb mértékben közgazdasági vagy matematikai nyelven írt dokumentumokon dolgozik. A másik a fejedelem kommunikációs tanácsadója, az egyetemi világ elárulója, aki az uralkodók szolgálatába szegődött, s akinek az a legfőbb feladata, hogy az új állami

5 Lásd ezzel kapcsolatban Keith Dixon *Les Évangélistes du marché* című művét (1998).

6 A „globalizáció” „amerikai projektjével” kapcsolatban, melynek célja a vállalati részvénytőkeérték koncepciójának súlykolása, lásd Neil Fligstein *Rhétorique et réalité de la 'mondialisation'* című tanulmányát (1997).

ÁLLAM	PIAC
kényszer	szabadság
zárt	nyitott
merev	rugalmas
mozdulatlan, szilárd	dinamikus, mozgékony
múlt, elavult	jövő, újdonság
mozdulatlanság, archaizmus	növekedés
csoport, kollektivizmus	egyén, individualizmus
egyformaság, mesterségesség	sokféleség, autentikusság
autokratikus („totalitárius”)	demokratikus

és üzleti nemesség intézkedésterveit tudományos formában megfogalmazza. Ennek legismertebb megtestesítője kétségkívül a brit Anthony Giddens, a Cambridge-i Egyetem professzora, akit nemrégiben neveztek ki a London School of Economics élére. Ő a „strukturációelmélet” atyja, ami tulajdonképpen különféle szociológiai és filozófiai hagyományok skolasztikus szintézise.

Az pedig az imperialista ész ravaszságának *par excellence* tünete, hogy a történelmi, kulturális és nyelvi okokból az Egyesült Államok és a kontinentális Európa között közvetítő, (a szó etimológiai értelmében) neutrális szerepet betöltő Nagy-Britannia jelenik meg a világ színe előtt kétfejű trójai falóként, melynek egyik feje (Tony Blair) politikus, míg a másik értelmiségi (Anthony Giddens). Giddens, aki magát a „harmadik út” teoretikusának nevezi, amely irányzat – ezt szükséges szó szerint idézni – „pozitívan viszonyul a globalizációhoz”; „megpróbál (sic!) az egyenlőtlenség új formáira reagálni”, de azért jó előre leszögezi, hogy „a mai kor szegényei nem hasonlítanak a régebbi korok szegényeire (ahogyan a gazdagok is mások ma, mint egykoron voltak)”; magáénak vallja azt a felfogást, miszerint „a meglévő jóléti rendszerek, ahogyan az állam tágabb struktúrája maga is problémák forrása, nem egyszerűen megoldás a problémákra”; „hangsúlyozza, hogy a gazdaság- és a szociálpolitika össze van egymással kapcsolva”, így leszögezheti, hogy „a szociális jellegű kiadásoknál azt kell figyelembe venni, hogy a gazdaság egésze szempontjából milyen eredménnyel járnak”; végül pedig „foglalkoztatják a kirekesztési mechanizmusok”, melyeket „fent és lent (sic!) is ki lehet mutatni”, s meggyőződése, hogy „az egyenlőtlenségnek az e két szinten tapasztalható kirekesztéssel összefüggésben történő újradefiniálása összeegyeztethető az egyenlőtlenség dinamikus felfogásával”.⁷ A gazdaság urai nyugodtan alhatnak: végre megtalálták saját Pangloss doktorukat.

Fordította *Fáber Ágoston*

⁷ Az idézetek Anthony Giddens elméleteinek és politikai nézeteinek saját maga által adott skolasztikus meghatározásaiból származnak, melyek honlapjának FAQ-rovatában szerepelnek (www.lse.ac.uk/Giddens). www.lse.ac.uk/Giddens

Hivatkozott irodalom

- Bourdieu, Pierre (1990): Les conditions sociales de la circulation des idées. *Romantische Zeitschrift für Literaturgeschichte*. 14(1–2): 1–10.
- Dixon, Keith (1998): *Les évangélistes du marché. Les intellectuels britanniques et le néo-libéralisme*. Párizs: Raisons d'agir.
- Durkheim, Émile és Marcel Mauss (1913): Note sur la notion de civilisation. *Année Sociologique* (12): 46–50.
- Fligstein, Neil (1997): Rhétorique et réalités de la 'mondialisation'. *Actes de la recherche en sciences sociales* (119): 36–47.
- Ringer, Fritz (1969) *The Decline of the German Mandarins*. Cambridge: Cambridge University Press.